

Ladislav SVATOŠ

## Počátky hospitální nadace Františka Antonína Šporka v Kuksu

---

**Abstract:** *The hospital foundation established by Franz Anton Sporck stands out of the Count's other activities, but we still know very little about its history. In the study the author sets out to capture the complicated circumstances of its formation from the initial intention at the end of the 17th century, via the detailed preparation of the institution's statutes in 1711 to its successful launch in 1744. The study pays special attention to the foundation's financial backup provided not only by the founder, but also by his heirs, as well as the establishment of a hospital ward with partial information about its operation in the first years.*

**Key words:** *Franz Anton Sporck – the Swéerts-Sporcks – 18 century – hospitals – foundation – Brothers Hospitallers of St. John of God*

---

**H**rabě František Antonín Šporck je postavou dobře známou odborné i laické veřejnosti coby velkorysý mecenáš, podporovatel bohulibých aktivit i exkluzivních zábav a hloubavý křesťan, ale také jako kverulant, přísný pán, svéhlavý soused a notorický sudič se sklony k ublíženeckému exhibování.<sup>1</sup> Mezi mnoha jeho obdivovanými počiny je na zvláštní a čestné místo řazeno založení hospitalu v Kuksu. Přes jeho výjimečnost a fundamentální význam v koncepci kukského theatra se i mladší historické práce zpravidla omezují na popis stavby hospitální budovy, případně rozbor nadační listiny a konstatování, že po různých peripetiích byl provoz nadace zahájen až po Šporkově smrti. Také proto bývá hospitální nadace zastiňována jinými plody tvůrčího ducha hraběte, jejichž zrod mohl sám sledovat a slávu nechat šířit. Na rozdíl od mnohých z nich však obstála v čase stejně jako jiné jeho v pískovci zhmotněné ideje. Následující text se sice samozřejmě dotkne osoby Františka Antonína Šporka, jeho dědiců či řádu milosrdných bratří, především má ale za cíl zachytit proces realizace jednoho plánu, který se díky okolnostem protáhl na téměř půl století.

---

1 Vlastně již povinností je odkázat na zásadní monografii Pavel PREISS, *František Antonín Šporck a barokní kultura v Čechách*, Praha – Litomyšl 2003. Řadu trefných postřehů o osobnosti hraběte nedávno přinesli ve vynikající práci Ignác Antonín HRDINA – Hedvika KUCHAROVÁ, *Kacířský proces s hrabětem F. A. Šporckem v právně-historickém a teologickém kontextu*, Ostrava 2011, zvláště s. 19–32.

## První nadační listina z roku 1696

Záměr založit na panství Choustníkovo Hradiště hospital je stejně starý jako koncept proměny zdejšího labského údolí v komponovanou krajinu naplněnou stavbami, uměleckými díly a dalšími prvky rozmanitého druhu a účelu. Již z roku 1696 totiž pochází zakládací listina kláštera se špitálem, vystavená hrabětem Františkem Antonínem Šporckem 8. března v Praze.<sup>2</sup> Přesné umístění instituce tu není specifikováno, nicméně podle rytiny v knížce tezí, které roku 1698 obhajoval na pražské univerzitě hybern Ludovicus Ryan, lze soudit, že plánovaným sídlem mělo být Choustníkovo Hradiště (Gradlitz).<sup>3</sup>

Tato verze nadace se i v jiných věcech podstatně liší od pozdější realizace. Fundátor tu zřizuje klášter řádu milosrdných bratří<sup>4</sup> (z finančního zabezpečení konventu vyplývá, že se má jednat o 12 bratří včetně převora a dále jednoho řádového kněze), kteří mají provozovat hospital. Samotné jádro nadace, tedy zřízení plně financovaných míst pro chovance, je rozděleno do dvou částí. První tvoří zajištění nemocniční péče pro 40 osob s roční dotací 60 rýnských zlatých na lůžko (bod 12 nadační listiny). V dokumentu se výslovně píše, že v tomto oddělení má být připraveno 50 postelí, takže zakladatel patrně počítal v závislosti na hospodaření nadace a náročnosti léčby s možností přijetí více osob. Druhé oddělení mělo tvořit 34 míst (v upomínku na Kristův věk v době jeho oběti a současně i stáří fundátora) s roční dotací 75 zl (bod 13) pro chudé a nemohoucí k trvalému pobytu. I zde fundační instrument předepsal, asi z výše uvedených důvodů, vybudování 50 jednotek – cel. Stavebně měly být části od sebe odděleny, přesněji hospitalní nadace měla snad jako křídlo přiléhat k nemocniční budově. Ta měla být pojata podle tehdejšího zvyku patrně jako jeden velký sál vybavený postelemi, zatímco v hospitalním křídle měli chovanci žít v samostatných celách. Běžný provoz měl mít na starosti špitálmistr, zásobování a ekonomické záležitosti kuchyňský písař (*Closter-* nebo *Kuchelschreiber*).

Zajímavé je zajištění odborné zdravotní péče. Každodenní ošetřování špitálníků a nemocných bylo svěřeno milosrdným bratrům (bod 1), což ostatně zcela samozřejmě vyplývalo z poslání řádu, jehož členové skládali kromě tří obvyklých slibů i slib hospitality, tedy péče o nemocné. Pro nezbytné zaopatření léčivy měla být v hospitalu zřízena lékárna s roční dotací 300 zl (bod 5), kterou měl vést věci znalý a vyučený lékárník (*kunstkin-*

2 Opis v Národní archiv (dále jen NA) Praha, Milosrdní bratři Praha – Staré Město, sign. B 61, číslo 7, kart. 5, v inventáři chybně označeno jako závět hraběte Františka Antonína Šporcka.

3 Teze vyšly v Praze pod názvem *Gladius Spiritus, quod est Verbum Dei... Cum septem Thesisibus, de Ecclesia militante*; viz též Ernst BACK, *Unbekannte Sporckdrucke*, Mitteilungen des Heimatmuseums Kukus a. E., 3. Folge, 1937, s. 20; reprodukce rytiny v P. PREISS, *František Antonín Šporck*, s. 17, viz též následující text s. 18.

4 Hospitalský řád sv. Jana z Boha (Ordo Hospitalarius S. Joannis de Deo). Obecně k dějinám řádu milosrdných bratří např. Benedikt BOGAR, *Milosrdní bratři*, Praha 1934, který ovšem v kapitole o kukském konventu není v podrobnostech zcela spolehlivý.

*dig und ausgelehrneter Appoteckher*) za roční odměnu 100 zl (bod 6). O nemocné mohl pečovat a léčit je i ranhojič (*Barbiergesell*) s platem 50 zl ročně (bod 7). Lékař měl do hospitalu pouze docházet v určené dny a nemocným předepisovat léky. K jeho povinnostem patřilo také čtyřikrát ročně vizitovat lékárnou, to vše za 200 zl (bod 8). Podle nadační listiny měli být lékárník a zjevně i lékař světskými osobami, ranhojič mohl být i členem řádu, pak by ovšem za svoje služby nedostával plat.

Pro ekonomické zajištění nadace hodlal František Antonín Špork věnovat celé panství Choustníkovo Hradiště se statkem Heřmanicemi s ročním výnosem 8 500 zl. Vzhledem k předpokládané výši všech běžných nákladů provozu 7 960 zl to mělo dostačovat. Závěrem si fundátor vyhradil právo za svého života nadaci měnit nebo i zcela zrušit, jehož později využil.

V literatuře se často uvádí, že tato první nadační listina byla schválena císařem Leopoldem I.,<sup>5</sup> nicméně skutečnost je poněkud jiná. Hrabě Špork opravdu požádal císaře zcela obecně o schválení záměru zřídit na svých panstvích dva hospitaly. Jednalo se o nadaci hradištskou a další na severočeském panství Konojedy. Obě měly být svěřeny milosrdným bratřím a celkem měly vytvořit více než 140 míst pro chudé a nuzné poddané. Leopold I. shledal záměr vhodným a 5. srpna 1700 předběžný souhlas udělil, ovšem s výslovnou podmínkou, že než budou věci uvedeny do chodu, má zakladatel předložit ke potvrzení nadační listiny, což se nestalo. Samotný konsens se týkal toho, že k vydržování budoucích nadací mohou být použity výnosy z panství Konojedy a Choustníkovo Hradiště.<sup>6</sup>

K žádným krokům směřujícím k realizaci první nadační listiny však nedošlo. V roce 1705 hrabě Špork dokonce pod vlivem vstupu své dcery Marie Eleonory (1687–1717) do řádu anuciátek pojal záměr změnit fundaci ve prospěch tohoto řádu. V té době ale již jistě přesunul své plány do lokality vznikajícího kukského areálu. Složitá jednání ještě nedospěla ke konci, když se František Antonín Špork rozhodl navrátit k původnímu úmyslu a dne 15. září 1711 vystavil druhou zakládací listinu opět ve prospěch milosrdných bratří. Epizoda se změnou fundace se však v detailech otiskla do podoby kostela a hospitální budovy, které se mezitím od roku 1707 začaly v Kuksu stavět.<sup>7</sup>

5 Např. P. PREISS, *František Antonín Špork*, s. 238 s chybným vročením 1699.

6 Opis císařského konsensu v NA Praha, České gubernium – Fundační komise, sign. G 21/3-1, kart. 213.

7 Milada VILÍMKOVÁ, *Kuks – hospital. Stavebně historický průzkum. Dějiny objektu*, Praha 1979, s. 11–12.

## Druhá nadační listina z roku 1711

Podívejme se nyní na tuto druhou nadační listinu<sup>8</sup> trochu blíže, protože právě ona se stala trvalou ústavou, podle níž se instituce řídila po dvě století. Již v naraci hrabě Špork odkazuje na císařský konsens z roku 1700, což v souvislosti s výhradou měnit či rušit listinu z roku 1696 znamená, že tuto *de facto* zneplatnil. Základem nadace bylo nyní zřízení 100 míst pro chudé nuzné muže. K jejich hospodářskému zajištění měly sloužit výnosy z panství Choustníkovo Hradiště a statku Heřmanice, navíc pak i výnosy z kapitálu 100 000 zl. Tyto finance měly zaručit na každé nadační místo roční dotaci 80 zl.

Pro péči o špitálníky<sup>9</sup> mělo být do hospitalu uvedeno 12 milosrdných bratří (z toho dva kněží), o jejich zdraví se měl starat lékař a ranhojič. K zásobování hospitalu nutnými léčivy byla zřízena a vybavena lékárna. Zatímco lékař měl k nemocným podle potřeby docházet a čtyřikrát ročně vizitovat lékárnu, ranhojič, k jehož povinností patřila i každodenní péče o chovance v oblasti hygienické, musel bydlet buď přímo v hospitalu, nebo v jeho blízkosti. Personální obsazení lékárny nebylo specifikováno, lze ovšem předpokládat, že se počítalo s tím, že ji povede odborně vzdělaný lékárník z řádu milosrdných bratří, jak to bylo obvyklé. Další pomocné činnosti mělo vykonávat dohromady 23 osob (dva špitálmistři, dva kuchaři, šičky, posluhovačky a další). Zvláštní úlohu měl mít jeden světský kněz, který měl pravidelně k duchovnímu povznesení chovanců sloužit mše v tzv. dolním kostele, čili v rodové šporkovské hrobce.

Článek 18 stanovuje povinnosti chovanců, které spočívaly především v účasti na mších a přímlyvných modlitbách za zakladatele a obecně v mravném životě ve svornosti s ostatními špitálníky. Následující bod 19 pak obdobně určuje závazky milosrdných bratří, především ve sloužení mši za hraběte Šporka a členy jeho rodu, a nařizuje dobrou péči o chovance. Nadační listinu doplňuje přesná specifikace dávek a potravinových přídělů pro personál i špitálníky, kterým je tu určen jednotný oděv. Následuje detailní instrukce pro špitálmistra a celý text uzavírá doložka, podle níž má být nadační listina vyvěšena v refektáři hospitalu. Zde má být také pro zachování a věčnou památku zakladatelovy vůle jednou měsíčně předčítána.

8 Nadační listina se dochovala v mnoha opisech jako insert v císařské konfirmaci z roku 1739 – např. NÁ Praha, České gubernium – Nadační komise, sign. G 21/3-2, kart. 213, nebo Státní oblastní archiv (dále jen SOA) Zámorsk, Rodinný archiv Šporků, inv. č. 6, fasc. 1; český překlad včetně specifikace a instrukce pro špitálmistra Jan VOBORSKÝ, *Miles christianus (Rytíř křesťanský)*, *Vlast* 28, 1912, s. 912–920, 998–1006.

9 Nadačníky, tzn. poživatelé či dnešní terminologií klienty nadace, něm. Pfründner.

## Charakter kukské nadace

Za pozornost stojí samotné pojetí šporkovské nadace. Její fundátor, veden svojí celožití představou o konání křesťanského milosrdenství, ji pojal po vzoru tradičních institucí. Do špitálu tak měli být za stanovených podmínek přijímáni chudí muži, kterým se tu mělo dostat zaopatření ve všech nezbytných životních oblastech (strava, ošacení, zdravotní a duchovní péče). Tento typ zařízení poskytující sociální a zdravotní péči, ale i další služby, jako například nocleh křesťanským poutníkům, byl v Evropě známý a běžný již od raného středověku.<sup>10</sup> Ve Šporkově době se ale již začal prosazovat koncept nového typu zařízení, kterým byla samostatná nemocnice coby ústav pro péči o nemocné nebo chromyslné, kde byli chovanci ošetřováni již odborně vzdělaným nebo alespoň poučeným personálem.<sup>11</sup> Přestože tento progresivní typ zařízení a vlastně celkové pojetí péče o nemocné šířil po kontinentální Evropě právě řád milosrdných bratří, František Antonín Špork jejich podnětů ve druhé verzi fundace nevyužil. V prvním fundačním instrumentu bylo ještě na nemocnici pamatováno, nyní v nadaci zcela chybí, přestože si zakladatel musel být vědom, že milosrdní bratři jsou slibem hospitality zavázáni poskytovat péči nemocným. Jistě byl také obeznámen s činností pražské nemocnice milosrdných při konventu u kostela sv. Šimona a Judy.<sup>12</sup> Nabízí se domněnka, že tu praktická stránka věci ustoupila ideovému a estetickému konceptu řešení kukského areálu. Na nevyhnutelnou zdravotní péči o staré muže pamatovala detailně rozpracovaná nadační listina odborně vyškolenými lékaři a ošetřovateli a zřízením hospitalní lékárny, jak to ostatně bylo běžné ve všech institucích spravovaných milosrdnými bratry. Vybudování a finanční zajištění nemocnice v kukském hospitalu se tak později stalo asi nejvýznamnějším doplněním zakládací listiny hraběte Šporka. Její absenci zde však nelze jednoduše odsoudit jako nedostatek. Srovnání obdobných raně novověkých ústavů spíše naznačuje, že už samotné za-

10 Přehled pro české prostředí poskytuje starší, ale stále cenná práce Antonín WIESNER, *Dějiny nemocnic a jiných léčebných ústavů v Československu*, Věstník českých lékařů 37, 1932, s. 93–95, 105–106, 118–119, 258–260, 322–323, 384–385, 395–396, 401–403, 421–422, 473–476, 484–489, 497–500, 520–524, 550–553, 568–572, 601–605, 615–617, 635–638, 652–654, 671–675, 691–693 a 707–709; nověji Ludmila HLAVÁČKOVÁ, *Das Spitalwesen in Böhmen und Mähren vom Beginn des Dreißigjährigen Kriegs bis zu den Josephinischen Reformen (1620–1780)*, in: *Europäisches Spitalwesen. Institutionelle Fürsorge in Mittelalter und Früher Neuzeit*, Wien 2008, s. 381–402.

11 Obšírně o tomto procesu Carlos WATZKA, *Vom Hospital zum Krankenhaus. Zum Umgang mit psychisch und somatisch Kranken im frühneuzeitlichen Europa*, Köln 2005; o sémantické diferenci pojmů hospital a nemocnice v raném novověku Robert JÜTTE, *Vom Hospital zum Krankenhaus: 16. – 19. Jahrhundert*, in: *Alfons Labisch – Reinhart Spree (Hg.), „Einem jeden Kranken in einem Hospitale sein eigenes Bett“*. Zur Sozialgeschichte des Allgemeinen Krankenhauses in Deutschland im 19. Jahrhundert, Frankfurt – New York 1996, s. 31–50.

12 Ivana EBELOVÁ, *Nemocnice milosrdných bratří v Praze na Františku a nemocnice alžbětinek na Novém Městě pražském*, in: *Antoni Barciak (red.), Curatores pauperum. Źródła i tradycje kultury charytatywnej Europy Środkowej*, Katowice 2004, s. 207–216.

bezpečení profesionální zdravotní péče prostřednictvím řádu milosrdných bratří představovalo významný pokrok oproti prostým starobincům nebo ústavům pro chudé.<sup>13</sup>

## Hospital před realizací nadace

Ačkoliv František Antonín Špork nepouštěl záměr uvedení nadace v život zcela ze zřetele, ve skutečnosti pro něj od dokončení hospitalní budovy mnoho neučinil. Stavba byla využívána mnoha jinými způsoby, o nichž nás informuje jeho hofmistr Tobiáš Antonín Seeman ve svých denících.<sup>14</sup> Předně patřila k stabilnímu okruhu Šporkových výtvorů (kalvárie v Novém Lese, poustevna sv. Antonína, obora, Mojžíšova studna, tzv. Ráj, poustevna sv. Jiljí, hospital, Filozofický dům, letohrádek), které „povinně“ obdivovali lázeňští hosté, ale také zcela dobrovolně náhodní cestující krajem.<sup>15</sup>

Součástí prohlídky byla nikoliv výjimečně i rodová hrobka. Urozené hosty zpravidla provázel osobně sám Seeman. Hospitalní kostel samozřejmě sloužil k bohoslužbám, z nichž za zaznamenání stály Seemanovi ty slavnostní, jako mše završující poutě z Choustníkova Hradiště a Heřmanic<sup>16</sup> a zřejmě každoročně sloužené slavnostní mše u příležitosti narozenin císařovny Alžběty Kristýny (1691–1750).<sup>17</sup> Z ostatních slavností odehrávajících se v hospitalním kostele se vymykala svatba Ernesta Maximiliana Swéertse (1710–1757), příbuzného Františka Antonína Šporka, v roce 1737.<sup>18</sup> V budově byla cvičena i divadelní představení, v nichž účinkovali Šporkovi sloužící, a zcela mimořádně zde byla také realizována.<sup>19</sup> Patrně zde byla lokalizována i část rozsáhlé Šporkovy knihovny. V průběhu známého zabavení hraběcí knihovny v červenci 1729 tak bylo podle Seemanových záznamů

13 Jana SMÍŠKOVÁ, *Zakládací instrukce a řády vrchnostenských špitálů v 18. století v Čechách*, *Dějiny věd a techniky* 34, 2001, s. 39–51.

14 Jedná se o deníkové záznamy Tobiáše Antonína Seemana, hofmistra hraběte Františka Antonína Šporka a později jeho dědiců Anny Kateřiny a Františka Karla Rudolfa Swéerts-Sporckových, dochované v originálech nebo opisech pro léta 1726–1727, 1729–1735, 1737, 1739–1747. V současné době se připravuje jejich edice v rámci juniorského badatelského projektu Grantové agentury Akademie věd ČR číslo KJB808160903.

15 Např. 24. 5. 1732 skupina blíže neurčených pánů a dam z Olomouce.

16 Např. 27. 8. 1730 a 10. 8. 1737.

17 Doloženy k 28. 8. 1729, 1731, 1735, 1737.

18 Konala se 7. 7. 1737, kázání držel jezuitský kazatel Adam Wells ze Žirče, poté celebrol tamní superior mši a nakonec snoubence oddal častý Šporkův host Innozenz Fritsch (1665–1734), opat z cisterciáckého kláštera ve slezském Křesoboru (Křeszów). Seeman jej v kalendáři označuje jako „*praelat von Grüssau*“.

19 U příležitosti narozenin hraběte Františka Antonína Šporka se 9. 3. 1732 hrála komedie za účasti hostů – jezuitů ze Žirče a mnoha osob z Jaroměře; jiná zakončená ohňostrojem téhož roku 9. 6.

odvezeno ze špitálu devět beden knih, což je mimochodem o jednu více než z Filozofického domu, považovaného obecně za jejich hlavní depozitář.<sup>20</sup> Mimo uvedených měla hospitální budova ještě jednu důležitou funkci v chodu kukských lázní. Sloužila jako místo ubytování návštěvníků duchovního stavu.<sup>21</sup> Tuto skutečnost dokládá i Seemanem zachycené vyúčtování k 11. září 1736, kdy bylo Židu Jacobu Kiewemu z Velké Bukoviny prodáno 154 liber staršího peří z pěti postelí ve špitále celkem za 38 zl a 30 kr.<sup>22</sup>

## Nadace ve Šporkově závěti

Stavba tedy byla ke konci Šporkova života hotová a podle uvedených dokladů i provozuschopná, přesto ji v jiných věcech značně netrpělivý a agilní fundátor za více než dvacet let od dokončení<sup>23</sup> nedokázal naplnit deklarovaným účelem. Zjevně ale zůstal ve svém původním rozhodnutí neochvějný, protože je vtělil do závěti sepsané v roce 1731, tedy právě 20 let od vzniku druhé nadační listiny. Zde v bodu sedm věnuje panství Choustníkovo Hradiště na „zřízení, vydržování a ustanovení hospitalu pro chudé nuzné lidi“ v intencích nadační listiny z roku 1711. Špork výslovně trval na důsledném dodržování fundace, na něž měli dohlížet každoročně dva komisaři zastupující královéhradeckého biskupa coby vrchního inspektora nadace. Za jejich námahu jim poukazuje každému 100 zl z hospitálních příjmů. Koinspekci mohl provádět správce rodového fideikomisu. Snaha zajistit bezvýhradné respektování svého odkazu je jasně patrná v posledním bodu závěti, kde hrabě Špork typicky příkře napomíná svoji dceru Annu Kateřinu, tedy univerzální dědičku, že při nedodržení kteréhokoliv bodu testamentu z její strany nebo pokusu obejít otcovu vůli přejde celé dědictví na synovce Jana Josefa Šporka (1693–1749).<sup>24</sup>

## Komisionální posouzení nadačních listin a vznik dodatku

V tomto stavu tedy nadaci zastihla fundátorova smrt 30. března 1738. Budova byla ze stavebního hlediska hotová a připravená, ačkoliv již zřejmě začala chátrat. Detailně byla

20 Záznam Tobíáše Antonína Seemana k 30. 7. 1729.

21 Podle Seemanových záznamů 5. 8. 1730 hrabě osobně ze špitálu vyprovázal do kláštera anunciátek v Choustníkově Hradišti jakousi slečnu Bláhovou (Blahin) z Hradce Králové, patrně novicku; 18. 8. 1735 se do špitálu nastěhoval jezuitský misionář Eliáš Pichler se svými druhy.

22 Zpráva z úvodu Seemanova deníku z roku 1737.

23 M. VILÍMKOVÁ, *Kuks – hospital*, s. 17.

24 Opis testamentu Františka Antonína Šporka z 20. 11. 1731 ve Státním okresním archivu (dále jen SOkA) Hradec Králové, Biskupský archiv, inv. č. 376, sign. IV. O 3, kart. 40, fol. 1–8.

sepsána ústava či statut budoucí instituce a zakladatelova dcera byla podmínkou závěti zavázána nadaci uvést v život. Zdá se, že Anna Kateřina Swéerts-Sporcková skutečně neváhala a záhy se pustila do realizace celého projektu. Neprodleně po vložení otcovy poslední vůle do desk zemských dne 14. dubna 1738 vstoupila v jednání s vykonavatelem nadační listiny, řádem milosrdných bratří, jmenovitě jejich provinciálem Michaelem Schwandou († 1753). Hned v počátku se objevil problém spočívající v existenci dvou nadačních listin, z roku 1696 a 1711. Dědička a provinciál proto požádali císaře o ustanovení komise, jež by obě listiny posoudila co do účelnosti (*practicabilitaet*) a rozhodla, která se stane základem vznikající instituce.<sup>25</sup> Dne 16. září 1738 byla skutečně jmenována a jejími členy se stali na návrh hraběnky Swéerts-Sporckové místodržící a prezident královské komory v Čechách František Leopold Šternberk (1680–1745), místodržící a přisedící vrchního zemského soudu Václav Arnošt Markvart z Hrádku (1667–1739) a konečně komoří a místopisář u desk zemských Václav Josef Údrcký z Údrče († 1751).<sup>26</sup> Narace konfirmační listiny<sup>27</sup> uvádí jako další důvod šetření rozdílný výčet statků určených k vydržování nadace. Obě nadační listiny i Šporckova závěť k tomuto účelu poukazovaly panství Choustníkovo Hradiště s inkorporovaným statkem Heřmanicemi, ale nesoulad do věci vnášela formulace konsensu z roku 1700 s použitím výnosů panství Choustníkovo Hradiště a Konojedy na zřízení dvou hospitalů, v Kuksu a Konojedech. Protože druhá nadace pod správou milosrdných bratří v Konojedech nevznikla, snad se zvažovala možnost připojení i tohoto panství k financování kukské fundace. Je ale možné, že v pozadí stály i jiné motivy. Vzhledem k tomu, že si zakladatel v první nadační listině vyhradil právo tuto měnit či rušit, pozbyla tedy prostým vystavením druhé listiny svoji právní váhu. Nabízí se tu domněnka, že cílem nového komisionálního prošetření dokumentů mělo být spojení kladů obou z nich, tedy především ustanovení nemocnice v listině z roku 1696 a detailní rozpracování a bohatá dotace v té z roku 1711. To by v praxi přirozeně více vyhovovalo záměrům milosrdných bratří než hraběcí dědičky, která měla nést náklady celého podniku.

Propozice komise shrnul dekret české královské kanceláře z 2. října 1738. Kromě posouzení vhodnosti dvou nadačních listin byly nastoleny čtyři základní otázky týkající se 1) vybavení kostela a hospitalní budovy, 2) finančního zabezpečení duchovních a nemoc-

25 Nedatovaný opis žádosti Anny Kateřiny Swéerts-Sporckové o ustanovení komise v SOA Zámorsk, Hospital v Kuksu 1707–1945, nezpracovaná část, kniha *Protocoll Conventus N. 1 Worinnen meistens S[eine]r Excell[enz] Graf v[on] Sporkischen Stiffts, dann ferner deshalb vorgefallene Gegenstände eingetragen sind. Von Jahre 1700 bis 1766*, fol. 27–29.

26 Jmenování komise císařským reskriptem z 16. 9. 1738 tamtéž, fol. 29–30.

27 Konfirmace nadační listiny císařem Karlem VI. z 28. 4. 1739 – viz pozn. 8; kompletní český překlad včetně insertu listiny Františka Antonína Šporcka z 15. 9. 1711 a tzv. dodatku ze 14. 2. 1739 J. VOBORSKÝ, *Miles christianus*, s. 911–920, 999–1006, 1095–1099.



nice, 3) nutné výživy zdravých špitálních a 4) hospodářské správy panství Choustníkovo Hradiště a přijímání špitálních. Obsažen byl také pokyn shrnout veškeré nálezy do jednoho textu.<sup>28</sup> Komise začala pracovat v listopadu, kdy také Anna Kateřina Swéerts-Sporcková pro jednání zplnomocnila jako svoje zástupce JUDr. Maxmiliána Johanna Eringa a sekretáře boleslavského kraje Franze Ferrabosca.<sup>29</sup> Za milosrdné bratry jednání vedl provinciál Michael Schwanda s převorem pražského konventu Leo Kurtzem († 1772), dále se zřejmě účastnil i provinciální sekretář Claudius Kaliwoda († 1742).<sup>30</sup>

Komise pracovala velice rychle. Dne 5. listopadu 1738 Anna Kateřina Swéerts-Sporcková zplnomocnila své dva zástupce a již 11. listopadu komisaři informovali císaře Karla VI. o hlavních bodech dohody.<sup>31</sup> Obě strany se jednomyslně shodly na tom, že základem budoucí nadace bude listina z roku 1711. Hraběcí dědička také vyhověla požadavku milosrdných bratří na zřízení a nadání nemocničních lůžek. Jelikož na tuto oblast péče o chovance hospitalu i veřejnost nebylo pamatováno v nadační listině, zavázala se Anna Kateřina ji finančně zajistit výnosem 6 % úroku z jistiny 10 000 zl z vlastního majetku. Navíc přenechala do majetku hospitální nadace takzvaný Cikánovský šosovní dvůr (*Zickanische Schoß-hof*) v Jaroměři. Tato dohoda se stala základem nemocničního oddělení v hospitalu, které se dalšími pozdějšími dary, nadacemi a převodem kapitálu rozšířilo natolik, že si již o pár let později vynutilo vybudování nového křídla hospitální budovy. Pominout nešlo samozřejmě ani otázku nákladů spojených se zařízením a vnitřním vybavením stavby, kostela a lékárny. Na tyto účely svolila dědička použít veškeré výnosy z hradištského panství z období 1. duben 1738 až 31. březen 1739.<sup>32</sup>

Karel VI. reskriptem z 9. ledna 1739 předloženou modifikaci předběžně schválil a vyzval komisi, aby mu její definitivní verzi v podobě dodatku poslala společně s nadační listinou ke confirmaci.<sup>33</sup> Konečný text dodatku byl zlistiněn 14. února 1739 a podepsán a zpečetěn výše jmenovanými zástupci řádu milosrdných bratří, Annou Kateřinou Swéerts-Sporckovou a komisaři Františkem Leopoldem ze Šternberka, Václavem Josefem Údrčským z Údrče a Janem Františkem Goltzem. Posledně jmenovaný zemský podkomoří na-

28 Dekret rady královské české kanceláře v Praze podepsaný Filipem Josefem Gallasem (1703–1757), Václavem Antonínem Chotkem (1674–1754), Filipem Neriem Krakovským z Kolovrat (1688–1773) a Janem Františkem Goltzem v NA Praha, České gubernium – Fundační komise, sign. G 21/3-1, kart. 213.

29 Opis plné moci tamtéž.

30 Tito tři členové řádu podepsali a stvrdili dodatek nadační listiny, který vzešel z jednání komise.

31 Datum je uvedeno v císařském reskriptu z 9. 1. 1739 – opis v SOA Zámorsk, Hospital v Kuksu 1707–1945, inv. č. 53, kart. 2, Hospitale II. (1744–1826).

32 Uvedené body shrnuje aktový záznam z jednání komise 12. 11. 1738 v NA Praha, České gubernium – Fundační komise, sign. G 21/3-1, kart. 213.

33 Viz pozn. 27.

hradil v komisi zesnulého Václava Arnošta Markvarta z Hrádku.<sup>34</sup> Konečné stvrzení fundační listiny z 15. září 1711 a jejího dodatku ze 14. února 1739 udělil císař Karel VI. dne 28. dubna 1739 na zámku v Laxenburgu a současně také pokynem pražskému místodržitelství zprostil nadaci povinnosti zaplacení taxy za vložení konfirmační listiny do zemských desek.<sup>35</sup>

## Dodatek nadační listiny

Pomineme-li na tomto místě změny v celkovém financování nadace, jimž se budeme věnovat níže, přinesl dodatek úpravy i v jiných důležitých oblastech. Na otázky nastolené v propozicích k jednání komise bylo odpovězeno následovně: 1) Pro vybavení kostela a hospitální budovy má být použit výnos panství Choustníkovo Hradiště z období 1. dubna 1738 až 31. března 1739. 2) Na zřízení šesti nemocničních lůžek darovala Anna Kateřina Swéerts-Sporcková 10 000 zl z vlastního majetku. 3) Dotace na hospitální lůžko nedoznala změny a zůstala ve výši 80 zl, čili celkem 8 000 zl ročně. 4) Správa nadační podstaty měla být svěřena milosrdným bratřím. Inspekce *ad spiritualia* je vyhrazena královéhradeckému biskupovi, *ad temporalia* nástupcům ve šporkovském fideikomisu. Hraběnka Swéerts-Sporcková rovněž pro sebe a své dědice vyhradila práva patronátní a do-sazování a jmenování chovanců nadace.

Kukský konvent milosrdných mělo tvořit dvanáct bratří, počítaje v to i převora a dva kněze. K povinnostem stanoveným ve fundační listině má v hospitalu sloužit jeden světský kněz, který ovšem bude podřízen milosrdným bratřím. Odbornou zdravotní péčí byl pověřen externí lékař a pro méně náročné úkony i *chirurgus*, který měl být řadovým bratrem. Celkový počet osob vykonávajících běžné provozní činnosti zůstal na čísle 23.

## Příprava zahájení provozu nadace

Po sestavení dodatku se zdály být všechny problémy vyřešeny a mohlo se přikročit k uvedení nadace do provozu. Prvním úkolem bylo upravit budovu hospitalu pro nadační účely. Anna Kateřina Swéerts-Sporcková i milosrdní bratři napevno počítali s konfirmací předloženého textu dodatku císařem a hned den po jeho zlistinění, tedy 15. února

34 Viz pozn. 26; k personální změně v komisi viz též akta z jednání komise v NA Praha, fond České gubernium – Fundační komise, sign. G 21/3-1, kart. 213.

35 Viz pozn. 8 a 27; stran taxy SOA Zámorsk, Hospital v Kuksu 1707–1945, inv. č. 53, kart. 2, Hospitale II. (1744–1826).

1739, začali nakupovat nutné zařízení. Samotnou akvizici prováděli milosrdní pod vrchním dohledem provinciála Schwandy, nicméně finance poskytovala v hotovosti hraběnka, která již 1. února poukázala pro tento účel 2 000 zl.<sup>36</sup> Základními položkami výdajů byly matrace a příkrývky, velké sumy byly ovšem vydány také materialistům (velkoobchodníkům) Michaelu Lösslerovi, Georgu Heinrichu Wolffovi a Adolphu Gabrielovi Jemischovi za vybavení pro lékárnu a zásoby potřebných léčiv. Podle dochovaného, i když nekompletního soupisu tak byly ve dnech 15. – 16. února pořízeny různé váhy, pánve, aplikační pomůcky, ale také odborná literatura, jako herbář (*Kreüter-Buch*) lékaře a botanika Adama Lonitzera (1528–1586), vídeňský i právě vydaný pražský lékopis (*Dispensatorium pharmaceuticum Austriaco-Viennense; Dispensatorium medico-pharmaceuticum Pragense*) či farmaceutická encyklopedie (*Lexicon chymico-pharmaceuticum*) Johannise Helfricha Jüngkena (1648–1726). Stran literatury tak byla vznikající kukská lékárna patrně jednou z nejlépe vybavených v Čechách. Jádrem nákupu však tvořila *materia medica*, tedy léčiva. Neúplný dochovaný soupis čítá více než 300 položek a celková cena veškerého vybavení lékárny přesáhla 1 508 zl 32 kr.<sup>37</sup> Před přerušением příprav (viz následující oddíl) poskytla hraběnka Swéerts-Sporcková na vybavení částku 4 119 zl 27 kr, která byla téměř beze zbytku upotřebena.<sup>38</sup>

Přípravné práce probíhaly přirozeně i v Kuksu, kde byly i s dalším vybavením hrazeny z vlastních prostředků správou panství. Zde šlo především o údržbu hospitální budovy a pořízení slavníků a polštářů pro budoucí chovance. Společně s drobným mobiliářem činily tyto výdaje dohromady asi 475 zl.<sup>39</sup> Nejistota ohledně samotné existence nadace způsobila, že v následujícím roce 1740 již v Kuksu žádné práce nebyly prováděny a v Praze byl poslední výdaj vykázán 8. února.<sup>40</sup>

Vedle provozního zázemí vznikající instituce mělo nemenší význam personální zajištění nového řádového domu milosrdných bratří. Bohužel jsme o ustanovení kukského konventu v tomto období informováni velice nedostatečně. Benedikt Bogar na podkladě

36 NA Praha, Milosrdní bratři Praha – Staré Město, inv. č. 933, kniha 608 – Špitál Kuks – Kniha příjmů a vydání (1739–1758).

37 Seznam pod názvem *Specification Deren eingekauften undt schon bezahlten Materialien. Anno 1739* v SOA Zámorsk, Hospital v Kuksu 1707–1945, inv. č. 49, kart. 1, Conventuale I. (1733–1828).

38 NA Praha, Milosrdní bratři Praha – Staré Město, inv. č. 933, kniha 608 – Špitál Kuks – Kniha příjmů a vydání (1739–1758).

39 SOA Zámorsk, Hospital v Kuksu 1707–1945, kart. 21, *Geldt Rechnung Über Empfang undt Außgaab Geldt Auff der Weyl[and] S[eine]r Excell[enz] Frantz Antoni Graff Sporckischen Hospital Herrschafft Gradlitz undt Herzmanitz Von 1n Januario Bieß Ultima Xbris Anno 1739*. V tomto ročním vyúčtování jsou zmíněné položky uvedeny jako mimořádné výdaje (*Extra Außgaaben*).

40 Tamtéž, *Geldt Rechnung Über Empfang undt Außgaab Geldt Auff der Weyl[and] S[eine]r Escellenz Frantz Antoni Graff Sporckischen Hospital Herrschafft Gradlitz und Heřzmanitz Von 1. Januariat Bieß Vltima Xbris A[nno] 1740*; NA Praha, Milosrdní bratři Praha – Staré Město, inv. č. 933, kniha 608 – Špitál Kuks – Kniha příjmů a vydání (1739–1758).

neuvedeného pramene konstatuje, že 19. dubna 1739 byl ve Valticích zvolen převorem budoucího konventu Amadeus Fuchs († 1749).<sup>41</sup> Ten pak zřejmě řídil přípravné práce na místě v Kuksu, jak naznačuje poznámka o zaslání drobného finančního obnosu převorovi do Kuksu, uzavírající první etapu akvizic v Knize příjmů a vydání.<sup>42</sup>

Pozdější záznam hofmistra Seemana ještě napovídá, že někdy před polovinou září 1739 bylo k vznikajícímu konventu povoláno šest bratří a dva řádoví kněží. Kdo tito milosrdní bratři byli a ze kterých řádových domů přišli, nevíme. Jisté je, že kvůli probíhajícímu právnímu sporu museli svoji činnost přerušit a byli několik dalších let vydržováni při pražském konventu.<sup>43</sup> Ani designovaný převor Amadeus Fuchs se nestal skutečným prvním otcem představeným v Kuksu. Po čtyřleté prodlevě na této pozici vešel do historie jeho spolubratr Narcissus Schön († 1781). Příčinou tohoto zvratu byla soudní pře, do níž byla zavlečena Anna Kateřina Swéerts-Sporcková, a která ohrozila samotnou existenci hospitální nadace.

### Spor s paní Obernitzovou

V červenci 1739 se na Annu Kateřinu Swéerts-Sporckovou obrátila saská šlechtična Christina Elisabetha von Obernitz s požadavkem vyplacení částky, kterou její zesnulá matka Dorothea Elisabetha von Heßler údajně svěřila Františku Antonínovi Šporkovi.<sup>44</sup> Mělo k tomu dojít v roce 1699, kdy paní von Heßler coby tajná sympatizantka katolictví prý poskytla hraběti Šporkovi částku 150 000 říšských tolarů.

Transakce vykazovala nezvyklé prvky. Suma měla být i s 6 % ročními úroky vrácena do rukou dcery nebo potomků Heßlerové do třetího pokolení, pokud tito přestoupí ke katolické víře. V opačném případě mají být použity na nějaký bohužel účel. Pokud by k tomu došlo dříve a některý z aspirantů splnil podmínky smlouvy, má být částka vyplacena nebo případná nadace ukončena či převedena do užívání dědiců Heßlerové.<sup>45</sup> Připomněme, že po 40 letech by celková suma, která měla být Obernitzové vyplacena, přesáhla 500 000 tolarů.

Anna Kateřina Swéerts-Sporcková pravost smlouvy napadla, načež začalo šetření u úřadu zemských desek, jehož průběh zaznamenal hofmistr Seeman. Vlastní zkoumání

41 B. BOGAR, *Milosrdní bratři*, s. 266.

42 „Den Rest habe mit 33 f 25 x nacher Kugkugs P. Priori geschicket...“ – NA Praha, Milosrdní bratři Praha – Staré Město, inv. č. 933, kniha 608 – Špitál Kuks – Kniha příjmů a vydání (1739–1758).

43 Záznam Tobiáše Antonína Seemana k 19. 9. 1741.

44 K průběhu sporu viz příspěvek Michaely Buriánkové v tomto čísle časopisu. Dále srov. opis listu Obernitzové z 3. 7. 1739 v SOKA Hradec Králové, Biskupský archiv, inv. č. 375, sign. IV 0 2, kart. 40, fol. 5.

45 Opis falešné smlouvy tamtéž, fol. 2–4.

vrcholilo výslechy svědků a prověřováním pravosti předložené obligace.<sup>46</sup> To proběhlo 17. prosince 1739 v úřadu nejvyššího purkrabího za osobní přítomnosti Anny Kateřiny Swéerts-Sporckové a jejího manžela Františka Karla Rudolfa Swéerts-Sporcka. Mezi dalšími přítomnými osobami byl i Tobiáš Antonín Seeman. Stranu paní von Obernitz naproti tomu zastupoval pouze její právník Dr. Schutzbredt, ačkoliv ona sama byla přítomna v Praze. Nález samotný jednoznačně dosvědčil podvrženost listiny, která byla sepsána na příliš novém papíře písmem obvyklým v Sasku. Podpisy Františka Antonína Šporka a svědků byly zjevně falešné a přivěšené pečeti rovněž neodpovídaly údajné době vzniku.<sup>47</sup> Přestože tedy listina byla shledána podvrhem a v únoru 1740 byla paní Obernitzová dokonce uvězněna, dokázali její právníci proces několik let prodlužovat.<sup>48</sup>

To se negativně promítlo do nadačních záležitostí. Vzhledem k obrovské finanční pohledávce, třebaže neoprávněné, byly zastaveny veškeré přípravné práce a v říjnu 1740 byla nadace dokonce do konečného vyřešení soudního sporu suspendována. Milosrdní bratři s tím byli pochopitelně nespokojeni a naléhali na co nejrychlejší uvedení do hospitalu.<sup>49</sup> Hledali za tím účelem přímluvu u místodržitelství prostřednictvím osoby hraběte Jana Václava Černína z Chudenic, komořího a hejtmana na Starém Městě pražském.<sup>50</sup> Na jejich prosby nicméně nebyl brán zřetel a ke skutečnému naplnění fundace došlo až po definitivním ukončení soudního sporu v roce 1743.<sup>51</sup> Záležitost s obernitzovskou směnkou tak pozdržela realizaci nadace o více než čtyři roky.

46 Tobiáš Antonín Seeman v deníku z roku 1739 zaznamenal své vlastní výslechy ve dnech 7., 9., 10., 11. a 12. 12. 1739, dále byl vyslýchán například sloužící Václav Svída (Wentzel Swida) a primátor Lysé nad Labem Jan Klepítka (Johann Kleppitko). Další sloužící svědčili ještě na počátku roku 1740.

47 Opis závěrů šetření v SOKA Hradec Králové, Biskupský archiv, inv. č. 375, sign. IV 0 2, kart. 40, fol. 9–15; hlavní body shrnuje i Seeman v zápisu k 17. 12. 1739.

48 Záznam o domácím zajištění paní von Obernitz dne 12. 2. v Seemanově deníku z roku 1740.

49 Jejich snaha byla motivována i finančně. Jak vyplývá ze Seemanova zápisu k 19. 9. 1741, již někdy před zářím 1739 přidělili ke vznikajícímu konventu šest bratrů a dva řádové kněze. Vzhledem k suspendování nadace je ale nemohli vyživovat ze zdrojů hradištského panství v intencích nadační listiny. Proto si uvedeného dne stěžoval převor pražského konventu Michael Schwanda, že tyto bratry musí již třetím rokem vydržovat, a prosil Annu Kateřinu Swéerts-Sporckovou a jejího chotě Františka Karla Rudolfa o finanční příspěvek. Ti prosbě vyhověli a poskytli řádu celkem 1 200 zl.

50 Viz list provinciála Sebalda Bredtschneidera († 1774) a převora pražského konventu Michaela Schwandy z října 1740, Jan Václav Černín z Chudenic později skutečně místodržitelství zpravu tlumočil – oba listy v NA Praha, České gubernium – Fundační komise, sign. G 21/3-1, kart. 213.

51 Hofmistr Seeman byl 8. 6. 1742 přítomen na Pražském hradu vynesení rozsudku, který shledal, že obligace je falešná, a odsoudil v civilním procesu paní Obernitzovou k náhradě soudních výloh. O rok později pak k 19. 6. 1743 zaznamenal, že Marie Terezie z titulu české královny 15. 6. konfirmovala rozsudek nad paní Obernitzovou a přikázala ho vložit do desk zemských.

## Přípravné práce a začátek provozu nadace

V létě 1743 tedy z právního hlediska spuštění provozu nadace nic nebránilo. V polovině srpna přijel do Prahy provinciál Schwanda a začala jednání, kterých se kromě něho účastnili na straně milosrdných bratří designovaný převor Narcissus Schön a sekretář Thomas Kauffer († 1750). Na druhé straně s Františkem Karlem Swéerts-Sporckem zasedali hradištský správce Ferdinand Athanasius Berger, komorník Antonín Strobach a Hofmistr Tobiáš Antonín Seeman. K tomuto sboru, který měl charakter jakési komise, přistupovaly i další osoby. Dne 22. srpna 1743 bylo dosaženo konečné dohody, o jejichž podrobnostech bohužel nejsme informováni.<sup>52</sup> Zřejmě byl ujednáán jakýsi plán přípravných prací a zahájení provozu, a pravděpodobně i předání hospodářské správy nadace. Tou dobou ale již v Kuksu působila malá skupina milosrdných bratří, o níž se zmiňuje v listu provinciálovi královéhradecký biskup Jan Josef Vratislav z Mitrovic.<sup>53</sup> Personální obsazení vznikajícího konventu není známo až na osobu designovaného a později skutečně instalovaného převora Narcisse Schöna.<sup>54</sup>

Vlastní přípravné práce milosrdných navázaly tam, kde byly přerušeny před čtyřmi lety. O příjmech a výdajích nás podrobně informuje účetní deník, založený již v roce 1739 a vedený u pražského konventu. V období od 15. února 1739 do 8. února 1740 bylo pořízeno základní vybavení matracemi, příkrývkami a jinými nezbytnostmi v úhrnné ceně 4 086 zl 2 kr.<sup>55</sup> To pak muselo být z důvodu suspendování nadace zřejmě po léta skladováno v Praze a teprve koncem roku 1743 začalo být přepravováno do Kuksu.<sup>56</sup> Vrchní dohled nad další přípravou měl opět provinciál Michael Schwanda, v Kuksu zřejmě práce vedl převor Schön. Podle vyúčtování výloh k 8. září 1743 bylo v této době do hospitalu pořizováno vybavení kuchyně, cínové stolní náčiní a také nářadí pro truhlářskou dílnu. Mezi dalšími předměty zaujme zhotovení velkého a malého konventního pečtidla. Kromě uvedeného byla mimořádná pozornost věnována akvizici knih do klášterní knihovny. V období září až prosinec 1743 bylo pořízeno více než 100 titulů, jejichž cena přesáhla

52 O průběhu jednání viz záznamy Tobiáše Antonína Seemana k 10. – 22. 8. 1743.

53 Opis listu v SOA Zámorsk, Hospital v Kuksu 1707–1945, nezpracovaná část, *Protocoll Conventus*, fol. 35.

54 První známý soupis milosrdných bratří z kukského konventu pochází až z dubna 1751 a zaznamenává 19 osob (nadační listina počítala se 12!) pod vedením druhého převora Patricia Wasserburgera – NA Praha, Milosrdní bratři Praha – Staré Město, inv. č. 935, kniha 611 – *Inventarium oder Verzeichnus Aller Befindlichen Mobilien, sambt Allen Fahrend und Ligenden Einkinfften deß Kuckuser Convents und Hospitals unter dem Titul Sancti Patris nostri Joannes de Deo*.

55 NA Praha, Milosrdní bratři Praha – Staré Město, inv. č. 933, kniha 608 – Špitál Kuks – Kniha příjmů a vydání (1739–1758).

56 Tamtéž k 29. 11. 1743 zaznamenán drobný výdaj 17 kr dvěma mužům, kteří v Praze naložili 100 matrací.

550 zl.<sup>57</sup> Účetní deník bohužel není kompletní, záznamy končí 13. prosince 1743, kdy činily výdaje tohoto roku prozatím 3 870 zl 8 kr ½ f.<sup>58</sup>

O dalších akvizicích a pracích v hospitalu podává zprávu jiný soupis pod názvem *Hospital Einrichtungs-Ausgaben Anno 1739, 1743 und 1744*.<sup>59</sup> V průběhu roku 1744 se urychleně dovybavovaly prostory pro špitální chovance. Velké částky byly propláceny řemeslníkům. Pravděpodobně na zhotovování postelí a dalších nutých věcí tu pracovalo pět truhlářů – Georg Hiltcher, Joseph Wottawa, Johann Georg Rücker, Heinrich Fridmann a Franz Anton Emmerling. Jen jim bylo vyplaceno 934 zl. Kromě rozličného drobného inventáře bylo ušito ložní povlečení pro špitálníky, personál i konvent a vybaven pokoj pro hosty. Z důvodu nebezpečí požáru bylo za 150 zl pořízeno jakési hasicí zařízení (*Feuerspritzen*). Za období 1739–1744 činila celková suma výdajů na zřízení hospitalu 9 868 zl 47 kr. Závěrem vyúčtování je do pasiv připočtena částka 3 000 zl, která byla vyhrazena na pravidelnou obměnu ošacení špitálních, ale v prvních dvou letech neměla být využita. Proto byla převedena na budoucí výdaje na zařízení a tím účetně dosáhly náklady na vybavení a zprovoznění hospitalní budovy 12 868 zl 47 kr.<sup>60</sup>

V prvních měsících roku 1744 tedy byl hospital kompletně vybaven vším potřebným k zahájení provozu. Nabízí se tedy otázka, kdy nadace přijala první špitálníky. Záznamy Tobiáše Antonína Seemana v této věci nejsou příliš konkrétní, přesto ale přinášejí mnoho zajímavých údajů. V prosinci 1743 nejprve Anna Kateřina a František Karel Swéerts-Sporckové svolili k žádosti kuchaře Josepha, který chtěl nadále pracovat v kukském hospitalu.<sup>61</sup> V posledních dnech roku pak sloužící z Lysé nad Labem podali Seemanovým prostřednictvím hraběcímu páru memoriál, v němž žádali, aby mohli požívat kukské nadace, ale přitom nadále pobývat v Lysé. Takové zneužití fundace bylo odmítnuto a žadatelům bylo sděleno, že kdo ji chce využívat, musí také v Kuksu bydlet.<sup>62</sup> Tato jednání proběhla v době, kdy bylo pro sloužící aktuální, že brzy budou muset přesídlit do Kuksu, tedy krátce před spuštěním provozu hospitalu. Přesné datum známe z opisu listu provinciála milosrdných bratří Michaela Schwandy z 12. března 1744, kde doslova píše: „*Das den*

57 Tamtéž; pro základní knihovní celek zakoupený v září 1743 existuje i další soupis v SOA Zámorsk, Hospital v Kuksu 1707–1945, kart. 21 pod názvem *Specification deren Eingekauften Büchern vor das Convent und Hospital zu Kukus A[nn]o 1743* s úhrnnou pořizovací cenou (včetně vazby některých knih) 497 zl 36 kr. Písmo tohoto soupisu je shodné s písmem jednoho typu vlastnického vpisu v knihovně Hospitalu Kuks a potvrzuje tak, že se tu dochovala část původního knihovního korpusu hospitalu a konventu.

58 NA Praha, Milosrdní bratři Praha – Staré Město, inv. č. 933, kniha 608 – Špitál Kuks – Kniha příjmů a vydání (1739–1758).

59 SOA Zámorsk, Hospital v Kuksu 1707–1945, inv. č. 49, kart. 1, Conventuale I. (1733–1828).

60 Tamtéž.

61 Záznamy Tobiáše Antonína Seemana k 2., 10. a 14. 12. 1743.

62 Seemanovy záznamy k 27. – 28. 12. 1743, z formulace vyplývá, že žádost byla podána opakovaně.

7. *Currentis die Spitäler in Kukußer Hospital eingetretten, und alldorten auch inständig*  
9. *Krancke bedienet wurden...*<sup>63</sup> Znamená to tedy, že 7. března 1744 nastoupili do hospitalu první chovanci a zároveň již bylo v provozu nemocniční oddělení (viz níže).

Nelze však s jistotou tvrdit, že bylo ihned obsazeno plných 100 nadačních míst. Je možné, že souběžně s provozem probíhaly stále práce řemeslníků a teprve podle jejich postupu byli na základě nějakých seznamů přijímáni vybraní žadatelé. Každopádně však byla naplněna celá připravená kapacita, jak dokládá Seemanův záznam k 14. březnu 1744. Tehdy nejmenovaný sloužící žádal o užívání nadace, což mu ale bylo odepřeno s vysvětlením, že všichni nuzní žadatelé se již přestěhovali a další může být přijat, až některý ze špitálních zemře.<sup>64</sup> O rok později ale již budova patrně zcela plnila záměry fundátora. V listu z 16. dubna 1745 totiž převor Narcissus Schön mimo jiné informoval Františka Karla Swéerts-Sporcka, že se uvolnila dvě místa v hospitalu. Jelikož na hradištském panství již žádní nezaopatření lidé nejsou, žádá, aby byla obsazena někým z okruhu hraběcích sloužících nebo lidí z jiných panství.<sup>65</sup> To naznačuje plné kapacitní využití budovy, a také že do ní skutečně přednostně byli přijímáni poddaní z panství Choustníkovu Hradiště.

## Přenesení správy na milosrdné bratry

Dodatek nadační listiny z roku 1739 pověřil správou nadace milosrdné bratry. Dosa-  
vadní administrátorka Anna Kateřina Swéerts-Sporcková tedy krátce po odstranění všech  
překážek realizace fundace překročila k naplnění listery dodatku a podnikla kroky k pře-  
dání nadace a s ní i celého hradištského panství. Po celou dobu obernitzovského procesu  
tu ve skutečnosti hospodaření řídil, byť zpravidla ze vzdáleného Nového Berštejna, její  
manžel František Karel.

Zpráva o ukončení soudního sporu zastihla hraběcí pár 19. června 1743 v Konojedech<sup>66</sup>  
a dva měsíce na to proběhla jednání s milosrdnými bratry o zprovoznění nadace a zřejmě  
i přenesení administrace (viz výše). Patrně někdy v této době požádala Anna Kateřina  
Swéerts-Sporcková královnu Marii Terezii o zproštění správy nadace a její přenesení na  
řád milosrdných bratří. Z Vídně pak ještě nečekaně přišel návrh na převzetí hospodářské  
správy hrabětem Františkem Karlem, který se tak dobře osvědčil v době dočasného sus-

63 SOA Zámorsk, Hospital v Kuksu 1707–1945, nezpracovaná část, *Protocoll Conventus*, fol. 72–73.

64 Záznam Tobíáše Antonína Seemana k 14. 3. 1744.

65 SOA Zámorsk, Hospital v Kuksu 1707–1945, nezpracovaná část, *Protocoll Conventus*, fol. 81–82.

66 Seemanův záznam k danému dni.



pendování fundace.<sup>67</sup> Ten to zřejmě obratem odmítl, protože již 7. listopadu 1743 bylo královským dekretem hraběnině žádosti vyhověno s tím, že to není na újmu rodovému právu koinsepce tak, jak ho stanovuje nadační listina. Milosrdným bratřím byla svěřena světská správa nadace s výhradou, že v hospodářské oblasti je jejich nadřízeným orgánem pražská nadační komise, jíž mají každoročně předkládat účty a bez jejíhož svolení nesmějí provádět žádné mimořádné finanční operace, ani volně nakládat s případnými úsporami.<sup>68</sup> V pozdějších letech nabylo zvláštního významu obecné ustanovení, podle kterého je administrace bratřím svěřena, dokud ji povedou řádně. Na jeho základě se začali již koncem 18. století potomci Swéerts-Sporcků domáhat opětovného nabytí správy nadace. Místodržitelství sdělilo hraběnce i milosrdným bratřím rozhodnutí prostřednictvím nadační komise dne 21. listopadu 1743.<sup>69</sup>

Začátkem roku 1744 bylo přistoupeno k praktickému vypořádání. Koncem ledna se v Praze opět sešla komise v podobném složení jako v srpnu minulého roku. Jednání se tedy účastnili provinciál Schwanda, převor Schön, sekretář Kauffer, z druhé strany hradištský hejtman Berger, komorník Strobach a hofmistr Seeman. Hrabě sám stál tentokrát spíše v pozadí a pouze instruoval své úředníky. Hlavními body bylo uzavření účetnictví za přechodné období 1739–1743 (tzv. *Haubt Rechnung*) a převedení příslušného kapitálu nadaci (tzv. *Haubt Quittung*), aby mohla dále samostatně hospodářsky fungovat. Několikrát se situace mezi stranami vyhrotila, ale nakonec bylo 17. února 1744 dosaženo dohody. Zástupci milosrdných bratří oba dokumenty<sup>70</sup> podepsali a příslušné doklady včetně převodů majetku byly 20. února zapsány do desk zemských.<sup>71</sup> Správa nadace tak byla přenesena obecně na řád milosrdných bratří, přičemž jejím zodpovědným vykonavatelem měl být převor konventu. V dekretu císařovny Marie Terezie ze 14. listopadu 1746, vydaném v souvislosti s rozšiřováním nemocnice, bylo výslovně ustanoveno, že ji má vykonávat za pomoci obvyklých tří hospodářských úředníků, a to bezplatně.<sup>72</sup>

67 Seemanův záznam k 12. 10. 1743.

68 Opis rozhodnutí Marie Terezie ze dne 7. 11. 1743 v NA Praha, České gubernium – Nadační komise, sign. G 21/3-1, kart. 213.

69 Opisy intimátů z 21. 11. 1743 tamtéž.

70 Opisy *Haubt Rechnung* i *Haubt Quittung* v SOA Zámorsk, Hospital v Kuksu 1707–1945, nezpracovaná část, *Protocoll Conventus*, fol. 49–57; viz též pozn. 82.

71 O průběhu jednání záznamy Tobiáše Antonína Seemana k 28. 1. – 20. 2. 1744.

72 NA Praha, České gubernium – Nadační komise, sign. G 21/3-1, kart. 213; viz též záznam o dekretu ve vyúčtování hospodaření nadace z 16. 9. 1754 v SOA Zámorsk, Hospital v Kuksu 1707–1945, inv. č. 49, kart. 1, Conventuale I. (1733–1828).

## Slavnostní potvrzení nadace

Přestože byl začátkem roku 1744 zahájen provoz hospitální nadace, scházelo k definitivnímu završení procesu jejího vzniku ještě potvrzení nové instituce a konventu místně příslušnou duchovní instancí, tedy královéhradeckým biskupem. Jednání o tom začala již v srpnu 1743, kdy se provinciál Michael Schwanda obrátil na biskupa Jana Josefa Vratislava u Mitrovic se žádostí o konfirmaci a kanonické uvedení konventu.<sup>73</sup> To biskup odmítl, dokud mu nebude řádně předložena císařem konfirmovaná nadační listina, ale u vědomí toho, že v Kuksu již působí nejméně dva nebo tři řádoví bratři, jim povolil sloužit mše.<sup>74</sup>

Záležitost se ale dále vlekla, ačkoliv vedle provinciála Schwandy a převora Narcisse Schöna do jednání vstoupila i Anna Kateřina Swéerts-Sporcková a její manžel. František Karel Swéerts-Sporck musel nakonec dvakrát o věci rokovat s biskupem osobně v Chras- ti a Hradci Králové v listopadu a prosinci roku 1743.<sup>75</sup> Na prosincovém setkání bylo asi dosaženo dohody, jelikož o dalším jednání nejsou zprávy. Po nečinnosti v prvních měsících roku 1744, kdy byly obě strany vázány jinými povinnostmi (biskup odcestoval do Vídně a milosrdní bratři přebírali správu nadačního panství a zahajovali provoz), tak až listinou z 2. dubna 1744 Jan Josef Vratislav z Mitrovic konfirmoval nadaci a kanonicky uvedl milosrdné bratry do konventu a hospitalu. Zároveň budovu se zahradou a hřbitovem vyňal z jurisdikce fary v Choustníkově Hradišti.<sup>76</sup>

V listině se uvádí, že si mají milosrdní bratři zvolit den, kdy budou biskupem nebo jeho zplnomocněnci slavnostně uvedeni do konventu a hospitalu. To se stalo 31. května 1744. Ráno vedl královéhradecký biskup procesí od kaple Nanebevzetí Panny Marie do hospitálního kostela Nejsvětější Trojice, kde potvrdil uvedení milosrdných bratří, symbolizované předáním klíčů. Poté byla sloužena pontifikální mše, načež odpoledne biskup údajně biřmoval 3 535 osob.<sup>77</sup> Za zaznamenání jistě stojí, že se slavnosti neúčastnil hraběcí pár, který raději odjel do Karlových Varů. Rod fundátora a současnou koinspektorku na-

73 Opis memoriálu z 16. 8. 1743 v SOA Zámorsk, Hospital v Kuksu 1707–1945, nezpracovaná část, *Protocoll Conventus*, fol. 34–35.

74 Odpověď biskupa Jana Josefa Vratislava z Mitrovic z 27. 8. 1743 tamtéž, fol. 35; omylem, který do literatury uvedl Joannes de Deo SOBEL, *Geschichte und Festschrift der österr.-böhm. Ordens-Provinz der Barmherzigen Brüder*, Wien 1892, s. 159–160, je k tomuto dni přiřazován samotný příchod milosrdných bratří do Kuksu.

75 Aktivity Swéerts-Sporcků ve věci biskupské konfirmace v listopadu a prosinci 1743 zaznamenal Hofmistr Tobiáš Antonín Seeman v deníku z téhož roku; opisy korespondence a listin v SOA Zámorsk, Hospital v Kuksu 1707–1945, nezpracovaná část, *Protocoll Conventus*, fol. 34–45.

76 Jeden ze dvou stejnopisů listiny je uložen v archivu správy Hospitalu Kuks.

77 Záznam Tobiáše Antonína Seemana k 31. 5. 1744.

dace tu zastupoval pouze hofmistr Seeman a hospodářský správce z Nového Berštejna.<sup>78</sup> Formálně vzato byl tímto slavnostně završen proces vzniku hospitalu a konventu milosrdných bratří v Kuksu. Funkce se plně ujal první převor Narcissus Schön, který si ale již vydobyl zásluhy za praktické uvedení nadace i konventu v život. V úřadu setrval pouze do léta 1745, kdy ho podle zprávy Michaela Schwandy nahradil krátce před 10. červencem Patricius Wasserburger († 1769). Schön ale Kuks neopustil, protože byl delegován novému převorovi k ruce coby prokurátor.<sup>79</sup>

## Financování nadace

Běžný provoz instituce byl přirozeně podmíněn jejím finančním zajištěním. Pro období vzniku nadace se počínaje rokem 1738 dochovala řada účetních záznamů. Základem zůstávala nadační listina z roku 1711,<sup>80</sup> kde se stanovuje, že na vydržování nadace je věnováno panství Choustníkovo Hradiště se statkem Heřmanicemi a pro případ nedostatku navíc částka 100 000 zl. Tato suma měla být uložena na 6 % úrok (bod 1 nadační listiny). Níže se pak v souvislosti s touto částkou hovoří o čistém výnosu 5 %, čímž je bez bližšího vysvětlení odpočítána 1 % srážka ve prospěch státu. Vzhledem k tomu, že výnos panství byl odhadnut na asi 8 500 zl ročně, pak celkové příjmy nadace měly být více než 13 000 zl. Náklady na chod a péči o stovku špitálníchů byly vyčísleny přesně na 11 980 zl, čili nadace měla podle plánu fundátora hospodařit s přebytkem asi 1 000 zl, z nichž měla být hrazena péče pro další osoby (bod 22). Již v dodatku k nadační listině ze 14. února 1739 ale tento rozvrh doznal značných změn. Předně byl opraven výnos panství, který byl nyní odhadnut na více než 11 000 zl ročně. Naopak se různými srážkami, výlohami a náklady spojenými se zřízením nadace zmenšila jistina na 65 000 zl. Při 5 % výnosu z této jistiny tak měly činit roční příjmy asi 14 250 zl. Stouply však i výdaje, které měly úhrnem činit 14 138 zl.<sup>81</sup> Hospodaření tak mělo být v podstatě vyrovnané.

Strukturu příjmové stránky hospodaření nadace v přechodném období jejího ustanovování 1738–1743 můžeme poznat z jejího vyúčtování, předloženého a schváleného

78 Seemanovy záznamy k 27. a 31. 5. 1744; při této cestě hraběcí hofmistr asi naposledy spatřil známá místa v kukském areálu, včetně kalvárie v Novém lese.

79 Opis listu tehdejšího pražského převora Michaela Schwandy z 10. 7. 1745 v SOA Zámorsk, Hospital v Kuksu 1707–1945, nezpracovaná část, *Protocoll Conventus*, fol. 84–86.

80 Nadační listina se dochovala v mnoha opisech, zpravidla i s císařskou konfirmací a dodatkem z roku 1739 – např. NA Praha, České gubernium – Fundační komise, sign. G 21/2, kart. 212; kompletní český překlad J. VOBORSKÝ, *Miles christianus*, s. 911–920, 999–1006.

81 Dodatek k nadační listině – viz předchozí poznámka; český překlad J. VOBORSKÝ, *Miles christianus*, s. 1095–1099.

v průběhu jednání o přenesení administrace na milosrdné bratry.<sup>82</sup> Příjmy jsou rozděleny do čtyř kapitol. První tvoří výnos panství Choustníkovo Hradiště, který v období 1739–1743, pro které jsou údaje za celý rok, byl průměrně 10 915 zl. Druhou byly výnosy z úroků nadační jistiny ve výši 65 000 zl. Ta byla rozdělena na dvě části. První tvořilo 58 951 zl úročených 6 %, zbylých 6 049 zl přinášelo úrok 5 %. Čistý roční výnos z tohoto kapitálu v závislosti na výši sazby majetkové a tzv. turecké daně přesahoval 3 000 zl. Třetí příjmovou složku tvořily výnosy tzv. Cikánovského šosovního dvora na Jakubském předměstí v Jaroměři, který zakoupil v roce 1734 František Antonín Špork a dědička Anna Kateřina Swéerts-Sporcková ho v dodatku k nadační listině věnovala hospitální nadaci. Příjmy z tohoto statku byly značně nestálé, což patrně přispělo k rozhodnutí dvůr odprodat městu Jaroměři. Prodejní smlouvu uzavřela Anna Kateřina ještě coby administrátorka nadace 31. října 1743.<sup>83</sup> Poslední a nejmenší složku příjmů tvořily úroky z uložených výnosů a úroků, které v období 1. duben 1739 až 31. říjen 1743 vynesly 2 161 zl 3 kr. Celkem byl v období 1. duben 1739 až 31. prosinec 1743 příjem nadace 84 510 zl 46 kr 1 f, čili v průměru více než 17 700 zl ročně.

Ve stejném období 1739–1743 bylo vydáno milosrdným bratřím na různé účely včetně zařízení kukského hospitalu celkem 27 559 zl 37 kr 3 f, takže nadační hospodářství vykazovalo aktivní zůstatek ve výši 56 951 zl 8 kr 4 f. Podle ustanovení dodatku nadační listiny měla být ve prospěch administrace poukázána ještě další aktiva – 65 000 zl jako snížená základní jistina, 15 000 zl za odprodáný Cikánovský dvůr v Jaroměři a 10 000 zl kapitálu na zřízení šesti nemocničních postelí. Celkově tedy měla činit aktiva hospitální nadace 146 951 zl 8 kr 4 f.<sup>84</sup>

K faktickému převodu peněz (respektive obligací), kterými dosud disponovala Anna Kateřina Swéerts-Sporcková, došlo v únoru 1744 v průběhu finančního vypořádání mezi hraběnkou a milosrdnými bratry. Informuje nás o něm druhý dokument vzniklý z tohoto jednání, tzv. *Haupt Quittung*.<sup>85</sup> V něm milosrdní bratři potvrzují, že jim Anna Kateřina odstoupila panství Choustníkovo Hradiště a dále 62 850 zl 36 kr 2  $\frac{3}{4}$  f coby výnos panství za období 1. duben 1738 – 31. prosinec 1743 (čili jednoroční výnos panství určený na vybavení hospitalu ve výši 8 271 zl 33 kr 4  $\frac{3}{4}$  f a následný výnos do konce roku 1743 ve výši

82 SOA Zámorsk, Hospital v Kuksu 1707–1945, inv. č. 55, kart. 3, Hospitale IV./1 (1744–1826), *Haupt Rechnung Über Empfang deren Bahren Intradengeldern, von dem... Hospital-Guth Gradlitz*; tamtéž v nezpracované části fondu v *Protocoll Conventus*, fol. 49–53; totéž v NA Praha, České gubernium – Fundační komise, sign. G 21/3-1, kart. 213.

83 Dvůr byl odprodán za 15 000 zl, z nichž 5 000 mělo být postupně uhrazeno v hotovosti a zbytek měl být uložen coby jistina, z níž mělo město odvádět 5 % úrok – opis kupní smlouvy v NA Praha, České gubernium – Fundační komise, sign. G 21/3-1, kart. 213.

84 *Haupt Rechnung...*, viz pozn. 82.

85 SOA Zámorsk, Hospital v Kuksu 1707–1945, nezpracovaná část, *Protocoll Conventus*, fol. 53–57.

54 579 zl 2 kr 4 f). Převedena jim byla i nadační jistina ve výši 65 000 zl a z ní vzešlé úroky za období 1. duben 1739 – 16. říjen 1743 v částce 15 086 zl 38 kr 2 f. Hraběnka věnovala nadaci výnosy z tzv. Cikánovského šosovního dvora v Jaroměři za období 1. duben 1739 – 31. říjen 1743 ve výši 4 412 zl 28 kr 2 ¼ f a dále úroky z úroků, které dále uložila a které vynesly 2 161 zl 3 kr. Jelikož se v dodatku nadační listiny dále zavázala věnovat nadaci uvedený Cikánovský dvůr, který byl mezitím odprodán městu Jaroměři, převedla na nadaci ekvivalent jeho prodejní ceny, tedy 15 000 zl. Posledním aktivem byla nadace ve výši 10 000 zl na vydržování šesti nemocničních postelí. Úhrnná suma aktiv nadace tak činila 174 510 zl 46 kr 1 f. Odečteme-li od této částky 27 559 zl 37 kr 3 f, které Anna Kateřina poukázala v průběhu let milosrdným bratřím v hotovosti na nutné výdaje, dostaneme stejně jako v *Haupt Rechnung* sumu 146 951 zl 8 kr 4 f, kterou mohla nadále nadace pod dohledem fundační komise skutečně disponovat.

Částka nebyla milosrdným bratřím vydána v hotovosti, ale podle dobové zvyklosti postoupením pohledávek z různě vzniklých dlužných částek. Jednalo se o 1) 3 000 zl tvořících část zápůjčky Anny Marie Františky Sasko-Lauenburské, velkovévodkyně toskánské (1672–1741) z 26. dubna 1735 (pojištěno na panství Zákupy, úročeno 6 %, převedeno 1. února 1744), 2) 15 000 zl, které zapůjčil František Antonín Špork velkovévodkyni toskánské 16. října 1736 (pojištěno na panství Zákupy, úročeno 6 %, převedeno 4. února 1744), 3) 43 951 zl 8 kr 4 f coby neuhrazená část dluhu 70 000 zl, který převzala velkovévodkyně toskánská od Karla Jáchyma Bredy při zakoupení panství Tachlovice (pojištěno tamtéž, úročeno 6 %, převedeno 4. února 1744), dále 4) 30 000 zl, které hrabě Špork zapůjčil 20. října 1728 Ignáci Zikmundovi z Klenové (pojištěno na panství Benátky nad Jizerou, úročeno 4 %, převedeno 10. února 1744) a konečně 5) 40 000 zl, které Anně Kateřině Swéerts-Sporckové dlužil František Mates Josef Günther ze Sterneggu (pojištěno na Dobřejovicích, Kamenci a Sulicích, úročeno 5 %, převedeno 10. února 1744).

Připočteme-li k uvedeným sumám cenu odprodaného Cikánovského dvora v Jaroměři dostaneme kýženou částku 146 951 zl 8 kr 4 f.<sup>86</sup> Taková tedy byla výše aktiv na samotném počátku fungování hospitální nadace v Kuksu. V součtu s výdaji v hotovosti pak dosáhneme již zmíněných 174 510 zl 46 kr 1 f, které zároveň můžeme považovat za celkovou sumu nákladů, jež do zprovoznění nadace investovala Anna Kateřina Swéerts-Sporcková.

86 Tamtéž; k jednotlivým převodům viz i opisy kvitancí v NA Praha, České gubernium – Fundační komise, sign. G 21/3-1, kart. 213.

## Vznik hospitální nemocnice

Při zřízení kukské nemocnice hrály významnou roli dva fakty. Předně na ni nebylo pamatováno v nadační listině z roku 1711 a pak se mělo přirozeně jednat o zařízení otevřené veřejnosti. Proto bylo pro její finanční zajištění nutno hledat zdroje mimo vlastní nadační kapitál, který byl určen výhradně pro potřeby chovanců hospitalu a zdejšího konventu. Důležitou zásadou bylo poskytování zdravotní péče bez ohledu na konfesi pacienta.

S požadavkem na vybudování nemocnice v hospitalu vystoupili milosrdní bratři hned v roce 1738, kdy se začalo jednat o realizaci nadace. Provinciál Michael Schwanda ji pak prosadil do dodatku nadační listiny, kde se Anna Kateřina Swéerts-Sporcková zavázala věnovat na pořízení šesti nemocničních postelí z vlastních zdrojů 10 000 zl. Ty se staly základem klinické péče o nemocné, přičemž jako přímý vzor lze spatřovat pražskou nemocnici milosrdných, která byla etablovaným ústavem již hluboko v 17. století.<sup>87</sup> Sjednanou částku převedla administrátorka 17. února 1744, tedy v den, kdy byla uzavřena jednání o přenosu nadace na milosrdné bratry a poukázán jim nadační kapitál.<sup>88</sup> V té době však již nemocnice fungovala, a to dokonce ve větším rozsahu, než na který byla nadána. Podle záznamů v *Knize nemocných* bylo prvních devět pacientů přijato již 20. ledna 1744, lze ale vyvodit, že skutečná kapacita byla tehdy 10 míst.<sup>89</sup> Milosrdní bratři totiž zřejmě již užívali další nadace, kterou formálně zlistinil František Karel Swéerts-Sporck až 1. července 1744, ovšem s platností od 1. ledna. Věnoval v ní na zřízení čtyř nemocničních postelí 6 000 zl.<sup>90</sup> Od počátku tedy fungovala nemocnice v rozsahu 10 lůžek.

V první půli roku 1744 kukská nadace čelila pokusu o vyvedení 30 000 zl z financí, kterému zabránila za cenu vlastních finančních obětí Anna Kateřina Swéerts-Sporcková.<sup>91</sup> Nelze vyloučit, že následující ambiciózní plán na rozšíření nemocnice v Kuksu o 24 lůžek s tímto ohrožením souvisel a jeho cílem bylo mimo jiné účelově vázat část nadačního ka-

87 I. EBELOVÁ, *Nemocnice milosrdných bratří*, s. 207–216.

88 Ověřený opis kvitance ze 17. 2. 1744 v NA Praha, České gubernium – Fundační komise, sign. G 21/2, kart. 212; viz též zápisky Tobiáše Antonína Seemana z února 1744.

89 SOA Zámorsk, Hospital Kuks 1707–1745, kniha 2, *Liber Infirmorum ab Anno 1744 die 20<sup>mo</sup> Januarij usque ad 3<sup>io</sup> Novembris Anno 1752* – obsahuje jednoduché záznamy o pacientech s údaji o jménu, věku, rodičích, diagnóze, vyznání, datu příjetí a ukončení léčby buď propuštěním, nebo úmrtím. Jako vůbec první pacient hospitální nemocnice je zapsán jistý Johannes Guttler, který byl zdravý propuštěn 9. 5. 1744.

90 Opis v NA Praha, České gubernium – Fundační komise, sign. G 21/3-1, kart. 213.

91 Použití 30 000 zl na zřízení 15 nemocničních postelí v pražské nemocnici milosrdných bratří prosazoval nejvyšší kanclér Filip Josef František Kinský (1700–1749). Anna Kateřina Swéerts-Sporcková na daný účel raději věnovala vlastní prostředky – viz opisy korespondence v SOA Zámorsk, Hospital v Kuksu 1707–1945, nepracovaná část, *Protocoll Conventus*, fol. 67–71, 73–75 a NA Praha, Milosrdní bratři – Staré Město, sign. F 42, inv. č. 663, kart. 20.

pitálu. Poprvé se objevuje v memoriálu provinciála Schwandy adresovaném Marii Terezii, kde žádá o svolení s použitím 36 000 zl z části nadační jistiny ve výši 56 951 zl 8 kr 4 f na vydržování dalších 24 nemocničních postelí.<sup>92</sup> Argumentoval, že částka, či přesněji úroky z ní, bude použita nikoliv pro potřeby řádu, ale pro nemocné, jejichž počtu stávající kapacita nedostačuje.<sup>93</sup> Zároveň předjímal nutnost odsouhlasení ze strany koinspektorky a jejího chotě.

Anna Kateřina Swéerts-Sporcková tu již figuruje pouze v pozici účastníka řízení, s nímž je jednáno prostřednictvím krajského úřadu v Mladé Boleslavi. Královna vrátila žádost reskriptem ze 14. června 1745 zpátky do Čech k místodržitelství, které mělo zajistit vyjádření fundační komise a koinspektorky. Zde se záležitost zdržela téměř rok, neboť žádost o posouzení věci byla Anně Kateřině zaslána až 17. května 1746. Ta ji obratem schválila hned 19. května, tedy v den, kdy jí byla doručena do Lysé nad Labem. Následně bylo 25. května vyjádření postoupeno krajským úřadem pražskému místodržitelství.<sup>94</sup> V této instanci byl v podstatě podle závěrů zkoumání fundační komise vypracován nálezy, který byl v srpnu odeslán do Vídně, kde Marie Terezie vydala dekretem ze 14. listopadu 1746 svolení se zřízením oněch 24 nemocničních postelí a převodem peněz. Současně nařídila, aby správu k ní určených prostředků vykonával převor kukského konventu s obvyklými hospodářskými úředníky. Fakticky proběhla změna dispozice předmětné částky k počátku roku 1747.<sup>95</sup> Tím tedy byla navýšena kapacita nemocničního oddělení přidruženého k nadaci na 34 lůžek, což byl ve srovnání s jinými obdobnými ústavami v Čechách značně vysoký počet.<sup>96</sup>

92 Nám známý opis je nedatovaný, ale vzhledem k tomu, že v něm provinciál píše o šesti stávajících postelích, vznikl pravděpodobně před 1. 7. 1744, kdy bylo formálně zlistiněno nadání dalších čtyř postelí – viz SOA Zámorsk, Hospital v Kuksu 1707–1945, nezpracovaná část, *Protocoll Conventus*, fol. 80–81.

93 Nedostačující kapacita zařízení byla patrně skutečností, jelikož podle zápisů v Knize nemocných již nejspíše od listopadu 1744 byl počet lůžek fakticky navýšen na 15 a postupně dále stoupal – viz SOA Zámorsk, Hospital v Kuksu 1707–1945, kniha 2, *Liber Infirmorum ab Anno 1744 die 20<sup>ma</sup> Januarij usque ad 3<sup>io</sup> Novembris Anno 1752*.

94 Opis žádosti krajského úřadu v Mladé Boleslavi v SOA Zámorsk, Hospital v Kuksu 1707–1945, nezpracovaná část, *Protocoll Conventus*, fol. 86–87; opis odpovědi Anny Kateřiny Swéerts-Sporckové témuž úřadu obsahující shrnutí dosavadního putování žádosti v NA Praha, České gubernium – Fundační komise, sign. G 21/3-1, kart. 213; opis sdělení místodržitelství tamtéž.

95 Opis nálezu fundační komise z 1. 8. 1746, podání místodržitelství a císařského reskriptu v NA Praha, České gubernium – Fundační komise, sign. G 21/3-1, kart. 213; datum změny dispozice vyplývá ze zprávy převora Wasserburgera fundační komisi z dubna 1748 uložené tamtéž.

96 Je nutno zohlednit venkovskou polohu Kuksu. V této souvislosti můžeme připomenout, že nemocnice při pražském konventu milosrdných bratří u sv. Šimona a Judy měla ještě v roce 1714 pouze 28 lůžek a až k roku 1751 jejich stav rychle vzrostl na 108 – viz Ivana EBELOVÁ, *Die Entstehung der ersten Krankenhäuser – Das Krankenhaus der Barmherzigen Brüder und Elisabethinerinnen*, in: *Europäisches Spitalwesen*, s. 404–405.

Po vyřízení žádosti ke spokojenosti milosrdných bratří vyvstala otázka, kde oněch 34 nemocničních postelí umístit. Nejpozději během roku 1747 padlo rozhodnutí, že řešením bude přístavět k hospitální budově nové křídlo, kam by mohla být celá nemocnice situována. Z této doby máme první plán podepsaný Janem Josefem Hrdličkou, který ukazuje návrh nemocnice coby jednopatrového traktu oddělujícího na jihovýchodě nádvoří od zahrady. Protější jihozápadní křídlo je zatím pouze naznačeno coby přízemní budova bez jakýchkoliv konkrétních rysů. O jeho podobě a funkci tedy nejspíš ještě nebylo rozhodnuto.<sup>97</sup>

Povolení přístavby začala administrace nadace řešit s nadřízeným orgánem v únoru 1748, kdy převor Patricius Wasserburger požádal fundační komisi o svolení se stavbou a především s jejím financováním. To mělo být pokryto z úroků částky 36 000 zl, převedených na udržování nemocnice. Uváděl, že dosud musí bratři pečovat o nemocné v nevhodných prostorách „*in ambitu juxta institutum ordinis nostri*“, čili patrně na chodbě přiléhající k místnostem vyhrazeným konventu. Komise návrh předběžně schválila, vyžádala si ovšem další informace stran toho, jak bude budova provedena, jestli lze z plánovaných zdrojů stavbu zaplatit a hlavně není-li možno na nemocnici adaptovat jinou stavbu v Kuksu. Předložen měl být také plán chystané přístavby.<sup>98</sup> Požadované materiály zaslal Wasserburger komisi počátkem dubna. Předně odmítl z kapacitních důvodů možnost využití nějaké existující budovy pro nemocnici. Náklady na přístavbu nového křídla hospitální budovy vyčíslil na 4 500 zl a k žádosti přiložil i plán stavby, jímž byla zřejmě uvedená Hrdličkova práce z roku 1747.<sup>99</sup> Komise věc znovu projednala 9. května a došla k závěru, že může udělit souhlas se stavbou za podmínek, že cena nepřekročí oněch 4 500 zl a hrazena bude výhradně z úroků nemocniční jistiny. Slušný výnos 2 245 zl za období 1. leden 1747 až 24. duben 1748 zaručoval, že stavba nadaci finančně neohrozí.<sup>100</sup> Realizace proběhla asi hned v roce 1748, kdy byl také proražen průjezd ve východním křídle hospitalu.

Hospitální nemocnice se přirozeně stala důležitým střediskem zdravotní péče pro široké okolí. Zájem o její služby zřejmě od počátku převyšoval kapacitní možnosti a již v prvním roce fungování si vynutil navýšení počtu lůžek na nejméně 21 a v září 1745 na 31. O provozu v období 1744–1751 nám může podat základní informace následující tabulka:<sup>101</sup>

97 Plán podepsaný „*Johann Joseph Hrdlitzka 1747*“ v NA Praha, České gubernium – Fundační komise, sign. G 21/3-1, kart. 213.

98 Žádost převora Wasserburgera a aktový návrh odpovědi fundační komise je uložen tamtéž.

99 Druhá žádost převora Wasserburgera a plán Jana Josefa Hrdličky, tamtéž.

100 Aktové záznamy o jednání fundační komise a vystavení dekretu povolujícího stavbu, tamtéž.

101 *Liber Infirmorum ab Anno 1744 die 20<sup>mo</sup> Januarij usque ad 3<sup>io</sup> Novembris Anno 1752* v SOA Zámorsk, Hospital v Kuksu 1707–1745, kniha 2.



rok	přijetí pacienti celkem	ošetření špitálníci	zemřelí celkem	zemřelí špitálníci	přijetí nekatolíci	konvertité
1744	194	41	18	7	7	1
1745	280	48	55	16	18	8
1746	211	37	37	13	-	-
1747	249	23	22	3	-	-
1748	200	29	21	3	1	-
1749	227	18	11	8	2	-
1750	298	50	21	5	2	1
1751	336	45	27	4	1	-
<b>CELKEM</b>	1995	291	212	59 <sup>1</sup>	31	10

*Poznámky k tabulce:*

1) Přehled zemřelých špitálních vypracovaný hospitálním knězem Adolfem Dvořáčkem v roce 1891 uvádí o dva zesnulé v roce 1751 více. Jejich celkový počet tak byl 61, což lze vysvětlit náhlým úmrtím mimo nemocnici – viz SOA Zámrsk, Hospital v Kuksu 1707–1945, kniha 34, Verzeichniss der Sterbetage sämtlicher im Hospitale zu Kukus verstorbenen Pfründner ab anno 1744.

Před polovinou 18. století tedy hospitální nadace v Kuksu existovala coby plně funkční a hospodářsky stabilní instituce. Šíří poskytovaných služeb dokonce dalece překročila původní záměry Františka Antonína Šporka, když mimo hospitální péči začala provozovat rozsáhlou nemocnici. Stala se také mimochodem jediným nehmotným fundátorovým počinem v Kuksu, který přetrval a současně jediným, jehož realizaci hrabě Špork nespátřil na vlastní oči. Po složitém, téměř půl století trvajícím procesu vzniku a ustavování čekali nyní nadaci několik desetiletí relativního klidu, vyhrazeného běžné každodenní práci na bohubilém díle. Až v následujícím věku měly přijít tísnivé potíže vyplývající ze špatného hospodaření některých představitelů řádu milosrdných bratří. Přesto byl v kukském hospitalu zakladatelův původní program naplňován téměř dvě století a činnost nadace je tak vskutku neoprávněně zastíňována jinými prvoplánově atraktivnějšími počiny hraběte. Jejich význam a časovost či nadčasovost bychom proto měli hodnotit střízlivě a řídit se při tom třeba právě onou šporkovskou Spravedlností a Pravdou.

---

## Zusammenfassung

---

### *Die Anfänge der Hospitalstiftung Franz Anton Sporcks in Kuks*

Der Beitrag widmet sich dem Entstehungsprozess der von Graf Franz Anton Sporck gegründeten Hospitalstiftung Kuks. Im Unterschied zu ähnlichen zeitgenössischen Institutionen entstand diese nicht durch einen einzigen Rechtsakt ihres Gründers, ihre Realisierung zog sich hingegen aus den verschiedensten Gründen vom Ende des 17. Jahrhunderts bis in das Jahr 1743 hin.

Einführend wird dem ursprünglichen Vorhaben der Hospitalerrichtung auf der Herrschaft Choustníkovo Hradiště unter der Verwaltung des Ordens der Barmherzigen Brüder sowie insbesondere der Analyse der Stiftungsurkunde aus dem Jahre 1696 und dem vorläufigen Konsens des Kaisers Leopold I. Aufmerksamkeit gewidmet. Im Kontext einer späteren Änderung durch Graf Sporck tritt die angedachte Teilung der Institution in eine Kranken- und eine Hospitalabteilung hervor. Zur Grundlage für die zukünftige Stiftung wurde jedoch eine Urkunde aus dem Jahre 1711, mit der 100 Hospitalplätze errichtet wurden, gestützt von den Erträgen der gesamten Herrschaft Choustníkovo Hradiště mit inkorporiertem Gut Heřmanice. Zu Realisatoren und Trägern der Stiftung wurden wiederum die Barmherzigen Brüder.

Den Kern der Arbeit stellt dann die Analyse der Realisierung der Stiftung nach Sporcks Tod dar. Während einer kommissionellen Überprüfung beider existierender Stiftungsurkunden wurde die zweite auserwählt, um zur Erfüllung gebracht zu werden und ein Nachtrag ausfertigt, der die Beziehungen zwischen den Barmherzigen Brüdern und den Er-

ben des gräflichen Adelsgeschlechts regelte. Die Vorbereitungsarbeiten wurden jedoch in den Jahren 1739–1743 durch einen Gerichtsprozess mit Frau von Obornitz hinsichtlich der Auszahlung einer gefälschten Obligation unterbrochen, die angeblich von F. A. Sporck ausgestellt worden war. Letztendlich entstand die Stiftung erst in den Jahren 1743/1744 und nahm auch in diesen Jahren ihren Betrieb auf, wobei die Verwaltung der Anstalt ebenfalls auf die Barmherzigen Brüder übertragen wurde.

Der Autor belegt aufgrund erhaltener Anschaffungsverzeichnisse und Rechnungsbücher das Vordringen der Arbeiten sowie insbesondere die finanziellen Quellen der Stiftung. Die Gesamtkosten A. K. Swéerts-Sporcks beliefen sich mit Arbeitsaufnahme der Stiftung auf 174 510 Gulden 46 Kreuzer und 1 Pfennig. Dieser Betrag stellt gleichzeitig das Stiftungsvermögen dar. Die Ausführungen werden zum Schluss durch eine Abhandlung über die Entstehung der Krankenhausabteilung im Kukser Hospital ergänzt. Diese entwickelte sich von ihren bescheidenen Anfängen sehr schnell zu einer relativ großen Einrichtung für 34 Kranke. Die Studie schließt mit einer Auswertung der Krankenhaustätigkeit in den Jahren 1744–1751 ab.

Die Arbeit hatte es sich zum Ziel gesetzt, die Fakten über die Entstehung der Hospitalstiftung in Kuks, die in der Sporck-Forschung ein bisher nicht sonderlich akzentuiertes Element darstellt, zusammenzutragen, zu untersuchen und zu einem Ganzen zusammenzufügen.